

LA FORMACIÓ DE LA SOCIETAT FEUDAL (SEGLES IX A XII) AL RIPOLLÈS VISTA A TRAVÉS DE LES FONTS PUBLICADES

JORDI COLOMER I SALOMÓ

PRÒLEG

Aquest treball pretén ser un recull i síntesi de les diverses publicacions que s'han generat al voltant de l'alta edat mitjana en referència al Ripollès. A més, té la intenció de servir de punt de partida per poder iniciar una revisió de cadascun dels fets que s'hi constaten. El mètode a emprar seria el de dubtar de tot allò que no puguem demostrar de forma palpable, a través de:

- Un reestudi crític de la documentació on es fonamenta cadascuna de les publicacions. Molt sovint, les deduccions i afirmacions que consten en el text poden haver-se basat en documents falsos, interpolats o reelaborats. Un exemple d'aquest últim el tenim en l'acta de consagració de la Seu d'Urgell.

- Un estudi arqueològic del territori en qüestió. Aquest no només s'ha de basar en els jaciments arqueològics pròpiament dits (castells, esglésies, cases,...), sinó que ha d'incloure un estudi sobre les xarxes de comunicació, estructuracions agràries,...

- Un estudi de fonts documentals posteriors (notarials, particulars,...). Aquest estudi ens pot ajudar a veure evidències que tingueren certa continuïtat en el temps però que no perduraren fins als nostres dies.

Fins que tot això no es dugui a terme, serà molt difícil poder afirmar que tot el que donem avui en dia com a fets històrics, sigui realment vertader.

INTRODUCCIÓ

Segons la teoria més estesa, al llarg del segle VIII, a les valls pirinenques i pre-pirinenques de la Cerdanya i Urgell va produir-se un gran augment de la densitat humana, motivada per la immigració d'hispanics que fugien de l'arribada dels sarraïns. Aquest desplaçament de població exigia un increment de la producció agrícola i ramadera. Fou així com, a finals del segle VIII, es desestabilitzà aquest equilibri i arribà la subalimentació. Faltant aliments i terres per a conrear, començà a ésser necessari un moviment demogràfic cap a les terres d'Osona, Ripollès, Bages i Vallès, que se suposa que estaven despoblades i desertes.

Així, l'anomenada reconquesta engendrà llibertat per a totes les classes socials que havien conformat la societat visigòtica, per via del repoblament. Aquesta fou una època de transició, caracteritzada per la importància que va prendre la petita propietat (alous), per la llibertat pagesa i per la reorganització i desenvolupament dels poders senyoriais.

INICI DE LA REORGANITZACIÓ DE LA SOCIETAT AL RIPOLLÈS DE FINALS DEL S. IX A MITJANS DEL XI

A mitjan segle IX, l'actual comarca del Ripollès estava repartida entre els comtats de Cerdanya, de Besalú i les valls de Ripoll (en terra de ningú). La reestructuració de la comarca respon a una divisió del país, anterior a la reorganització empresa per Guifre el Pelòs l'any 879. En aquestes dates, la part del comtat de Cerdanya ja estava força reorganitzat (desde Caballera fins a Montgrony).

En molts documents, aquestes terres consten com a ermes i desertes. No obstant això, no devia ser del tot cert perquè, avui dia, encara es conserven força topònims pre-romànics. Per tant, devien quedar alguns habitants que no fugiren durant la revolta d'Aissó l'any 826-827. Segurament, aquests vivien en cases de pagès sense cap mena d'organització entre elles. Una referència sobre aquesta situació la trobem en la compra que va realitzar el comte Guifre el Pelós a Eldesindo (mozàrab?) per la finca d'Estamariu (Stamariz) de Ripoll abans del 875. Aquesta compra ens indica o bé que la compra-venda de terres entre els nouvinguts fou molt ràpida, o bé que ja hi havia habitants a la Vall de Ripoll abans d'empendre la "reconquesta".

*Finca d'Estamariu (any 1909).
Foto Mauri.*

El fet que els documents de l'època considerin les noves terres desertes i ermes pot respondre a la necessitat que tenien els comtes, agents, institucions eclesiàstiques i camperols de considerar-les com a tals. D'aquesta forma podien establir el dret d'aprisió sobre aqueixes amb el consentiment del rei franc.

En virtut d'un precepte de la legislació visigòtica, les terres inicialment ermes, que com a tals pertanyien al fisc, al cap de 30 anys d'ésser conreades passaven a mans dels conreadors o aprisionadors (aprisió).

Entre el conjunt dels nous pobladors hi havia habitants de la muntanya pirinenca i pre-pirinenca, vells *vici* i *villae* hispanoromans i visigots, a més d'altres que no pertanyien a la Marca Hispànica: gascons, occitans, monjos,... Un exemple d'aquesta diversitat de procedències podem intuir-la en els diferents noms de caps de família (pagesos) que firmen un judici el 913 a Sant Joan de les Abadesses, en aquells temps Sant Joan de Ripoll: gascons (Belasco, Belascuti), musulmans (Serrazina, Mora, Ali), grecs (Adrians), Jueus (Rachel),...

Així doncs, el que sí sembla evident és que la gran massa de població estava formada per pagesos de condició jurídica lliure (aloes), autèntics propietaris de petites porcions de terra, amb prou feines suficients per a mantenir-se. A més a més, aquests aprisionadors tenien la tasca de fer alhora de guerrers i conreadors.

Els repobladors devien ser agricultors de terres de rompuda, vinguts amb eines, bestiar, llavors i queviures per a poder resistir en espera de la primera collita. En un principi eren reduïts grups de famílies, pares i fills, que procedien del mateix lloc i estaven representats pels caps de família, normalment el marit i la muller de cada casa. Els camperols eren humils, i sovint estaven famolencs. En aquestes condicions havien de sobreviure mentre artigaven la terra, tot consumint les migrades reserves de collites procedents dels seus llocs d'origen. Devien fer servir estris rudimentaris i, com hem dit, estaven condemnats a abastar-se d'unes propietats extremament reduïdes (micropropietat pagesa). Aquest va ser un dels desencadenants que aquesta terra no fos prou gran per a la subsistència de les famílies camperoles a mesura que anaven creixent.

Quan la collita no era bona i la fam arribava, el recurs de l'endeutament podia permetre a l'aloer de sobreviure, però a vegades a risc de perdre la totalitat o part de l'alou quan el préstec no era retornat. També hi havia famílies de pagesos, propietàries de diversos alous (masos dominicals), que tenien pagesos subjectes a cens (pagès tinent).

Tot i que la majoria dels habitants d'aquestes terres eren lliures, hi havia homes considerats com a "esclaus". En la consagració del monestir de Santa Maria de Ripoll del 888, apareix esmentat un tal Aizfred que és donat com a serf (esclau) pel comte Guifre al Monestir de Ripoll. Aquest serf és donat con-

juntament amb els homes d'Estiula i d'Ordina, el mateix dia que lliurà el seu fill, Radulf, al monestir. Aquests esclaus, cristians o musulmans, segurament eren presoners de guerra, reduïts a l'esclavitud que es destinaven al servei de l'església, al cultiu dels camps i altres obres públiques. Els que depenien dels monestirs tenien l'obligació d'assistir sempre que l'abat els cridés, obtenint com a recompensa menjar, beure i vestits nous quan el treball era continu. Alguns esclaus, com Aizfred aconseguiren la llibertat fent-se cantors, monjos o sacerdots; i d'altres, pagant diners, com Arnulf, esclau ripollès de Bernat de Tallaferro. La condició d'esclau segurament no era massa freqüent en aquest període.

Normalment, el teixit rural estava format per diferents viles. Aquestes comprenien grups de masos (entre 4 i 10) considerats només com a cases de pagès. Un exemple d'això el tenim en el document de cessió de la vila Gesse, a la Vall de Ripoll, per part del comte Sunifred de Cerdanya, al Monestir de San Joan de les Abadesses. En aquest document hi figuren sis masos que conformen l'esmentada vila. Aquestes viles depenien eclesiàsticament de les parròquies i jurídicament dels castells i/o del monestirs (el poder jurídic estava inicialment en mans del comte).

Els primers masos no devien superar els 45 m², i el seu interior devia estar format per pocs estris, i senzills: un foc de terra al mig de la casa, algun armari... Els animals s'allotjaven en dependències a part.

Quan s'inicià la repoblació, la majoria dels nous pobladors es trobaven en una situació molt precària. Això contribuï a establir una mentalitat molt col·lectivista entre els camperols. Per tant, es desenvoluparen molts costums veïnals (col·laboració en tasques agrícoles, l'ús comunal de les pastures, el bosc, l'ajuda mútua en situacions adverses, realització d'obres de defensa i la dotació conjunta d'esglésies parroquials).

Moltes d'aquestes relacions veïnals les trobem documentades en consagracions d'esglésies construïdes per veïns d'una o varies viles. Aquest és el cas de la construcció de l'església de Sant Jaume de Queralbs. Els constructors o promotors de l'obra foren els veïns locals: Nampi, Osseló, Abó, Galavons i Melendre. La consagració d'aquesta, sol·licitada per catorze homes, es dugué a terme el 978 pel bisbe d'Urgell. En aquest any, els constructors ja eren difunts, de la qual cosa deduïm que la construcció de l'església fou força més anterior a la seva consagració. Inicialment, aquesta església quedà sota la jurisdicció parroquial de l'església de Sant Sadurní de Fustanyà.

Un altre exemple el trobem en la parròquia propera de Sant Víctor de Dòrria (Doriga), citada erròniament el 839 (en l'acta reelaborada de consagració de la Seu d'Urgell) i consagrada pel bisbe Nantigis d'Urgell el 903, a petició del prevere Samarell i dels habitants del lloc que l'havien edificat.

*St. Víctor de Dòrria (any 1997).
Foto Jordi Colomer.*

Per tant, la construcció d'una església era imperiosa, encara que en un principi no fos possible la seva consagració, tot i que l'espai de temps entre una i altra cosa, possiblement, no fos tan gran com es podria pensar.

En reocupar el territori, s'intentava escollir com a hàbitat les runes d'antics llogarets semiabandonats (o no tan abandonats), i s'hi iniciava ràpidament la construcció o reconstrucció de les esglésies. Els pobles de més al nord de la comarca, segurament no restaren mai del tot deshabitats.

El sacerdot sembla que era el personatge més prestigiós de la localitat. Hem trobat diverses referències de pobles que tingueren el privilegi d'escollir-lo ells mateixos. Aquest és el cas de Campelles (Campillas); el bisbe d'Urgell, el 857, en l'acta de consagració de l'església, edificada pels habitants del lloc, els donà el dret d'escollir el clergue que n'hauria de tenir cura.

Paral·lelament a la romputa de les terres, els comtes, ajudats pels seus fidels, cobriren el territori amb una àmplia xarxa de castells (el de Grats, Besora, Milany, Llaers, Madeixone, Palom, Beví,...). Cada un tenia una església pròpia, que acostumava a ser parroquial. Normalment el terme del castell incloïa alguna altra parròquia, com és el cas del castell de la Guàrdia a les Llosses. Aquest castell tenia sota la seva protecció les parròquies de Sovelles, Matamala, Sta. Maria (Les Llosses), Vallespirans, Puigbò i Vinyoles.

Els pagesos feien aprisió d'un indret. Com que era erm, aquest pertanyia al comte com a terra fiscal, i per tant hi enviava un noble delegat (veguer) o escollia l'aprisionador més important com a representant seu. En moltes ocasions, aquest nou senyor delimitava una circumscripció *castrum*, erigia un castell en un lloc estratègic de defensa, i de les terres no aprisionades en rebia un gran lot, el feu. Per a mantenir-se ell i els seus successors aquest feu es podia vendre o donar, però sempre anava lligat a la funció pública, gestions, aprovacions dels jutges, manaments de la cort,...

Com hem vist anteriorment, mitjançant algun tipus de relació contractual, verbal o escrita, el pagesos de les tinences posseïen i explotaven a compte dels senyors les parcel·les i masos dels dominis territorials. Aquests, però, eren jurídicament lliures, i durant el segle X, la majoria d'ells encara mantenien l'alou que conreaven en propietat (alou en aprisió).

Els comtes catalans i els reis francs otorgaren diferents preceptes d'immunitat als monestirs ripollesos, com la donada pel comte Oliba de Cerdanya i Borrell de Barcelona al Monestir de Ripoll en la seva segona consagració del 977. Així, cap delegat comtal no podia entrar a les esglésies, llocs i propietats objecte d'immunitat, ni jutjar, ni imposar multes, ni allotjar-s'hi, ni reclamar fia-

dors, ni reclutar homes per a l'host, ni per exigir prestacions o impostos. També hi havia laics *domine immune* que tenien terres en potestat pública i jurídica (inici de poder pre-feudal ja en el segle IX-X). Per tant, comencem a trobar pagesos que ja no depenien jurídicament del comte, sinó dels se-nyors feudals.

La decisió judicial del 913 a Sant Joan de les Abadesses va transferir tota la vall, plena d'aprisionadors, al domini del Monestir. Es tracta, de fet, del reconeixement en un judici de la propietat de les terres i camps dels habitants de les viles properes a Sant Joan de Ripoll (a partir de mitjans del segle XI anomenat de les Abadesses), a favor de l'Abadessa Emma. Rares vegades es troben reconeixements d'aquest tipus a la resta de Catalunya, fins ben entrat el segle XI. Això ens pot fer pensar que les valls Ripolleses podien haver estat unes de les primeres de Catalunya a entrar en una mena de servitud pre-feudal. A més a més, podríem pensar que aquests pobladors provocaren aquest judici per tal de deixar clar als comtes veïns que ells no estaven sota la seva jurisdicció. És molt suggerent un document de la mateixa data, d'Oliba, procurador del comte Miró, on renuncia a continuar demanant als habitants de la vall, l'host o qualsevol altre servei reial que aquests homes devien a l'Abadessa i al Monestir de Sant Joan.

Troblem també una carta de donació, feta el 24 de febrer del 1011, en la qual el comte Guifré de Cerdanya i la seva muller Guisla donen, al Monestir de Ripoll, un alou situat a la Vall Pedrera (Vall de Ribes), en el mas que té per nom Ventolà. També fan donació de l'església de Sant Cristòfol (de Ventolà) amb tots els delmes, primícies i oblacions dels fidels, conjuntament amb els termes i límits a l'entorn d'aquest, que obtingueren per concessió dels mateixos habitants de l'esmentat mas. Segurament, doncs, aquesta concessió que feren els propis habitants del mas al comte cerdà fou feta a finals del segle X. Això ens indicaria una ràpida dependència vers el poder senyorial dins la nostra comarca.

MOVIMENT POBLACIONAL

En un principi, les comarques que reberen més pobladors varen ser les situades més a prop del Pirineu, entre elles la del Ripollès. El 887, quan el bisbe Gotmar consagrà el monestir santjoaní, li adjudicà el terme parroquial on només apareixen citats quatre vilars: La Vinya, Genebrosa, Perella i Olceia. Després de 25 anys, en el judici anteriorment mencionat del 913, signen el document 476 caps de famílies, on hi constaven homes i dones. D'aquí podem extra-

polar una població d'entre uns 1100 i 1250 habitants distribuïts en 21 viles o vilars. En aquesta comptabilització hauríem de sumar-hi la comunitat de religioses i els seus servidors. Així doncs, a més d'incrementar-se el nombre de vilars sota la seva jurisdicció, segurament va augmentar la densitat de població. És molt probable que quan es redactà el primer document, algun d'aquests vilars amb les seves terres estigués en mans dels camperols (aprisió) i més tard passés a estar sota el domini del Monestir. Per tant, molts d'aquests 21 vilars esmentats en el segon document probablement estaven fora del domini del Monestir quan es consagrà el 887.

Com que el judici del 913 ens fixa amb força precisió els límits del terme on vivien aquestes famílies, podem considerar que ocupaven les actuals demarcacions de Sant Joan de les Abadesses i Sant Pau de Segúries, equivalents a uns 62,39 Km², una densitat aproximada d'unes 4 a 7 famílies/Km², que ve a ser uns 18 a 20 habitants/Km². Aquest nombre, segurament, devia ésser el doble o triple de la densitat que hi havia a les comarques de la plana.

Per tant, la superpoblació inicial del Pirineu, es va estendre a les comarques pre-pirinenques i, concretament, a la Vall de Ripoll. d'altra banda, hom pot pensar que la població al voltant del Monestir de Sant Joan era encara una mica més gran, ja que existeixen documents coetanis que permeten conèixer més noms de la mateixa zona que no consten com a firmants en l'acta del judici (*mansione d'Amalrico, Wanicum vellum, ...*), a més a més trobem esment d'uns apripionadors lliures a la vila Caballeria.

En una altra zona del Ripollès, a Estiula, en un judici de l'any 900 s'esmenten 14 noms, que deuen correspondre als caps de casa de la vila, per tant, devien ser uns 60 habitants. Aquest nombre d'habitants encara es mantenia a principis del segle XX.

Anscari M. Mundó va estudiar, partint de les llistes de veïns assistents als actes de la consagració de la Roca i de l'Ametlla (del Vallès) (932) i de la dotació del temple parroquial de Sant Pere de Vilamajor (950), la similitud de noms amb les actes del judici de Sant Joan del 913. Això ha fet plantejar la hipòtes que aquests repobladors del Vallès fossin súbdits de l'abadessa Emma del monestir de Sant Joan de les Abadesses, traslladats per repoblar les noves terres.

SITUACIÓ I EVOLUCIÓ SOCIO-ECONÒMICA CAMPEROLA DES DEL

S. IX AL XII.

Un factor prou important dins el canvi social produït a partir del segle XI fou el dret successori de les famílies, tant pageses com nobles. Aparegué la figura de l'hereu que mantenia l'alou familiar i amb aquest, el llinatge. Això implicà que els altres fills de cada família (pagesos), per sobreviure, havien de marxar cap a nuclis de població i realitzar feines alternatives al camp per poder viure. Aquest factor, i l'augment del poder senyorial i eclesiàstic, provocà diferents canvis en tots els aspectes:

Situació agrària

La vida del camperol estava íntimament lligada a la climatologia, i es regia per cicles que es repetien any rera any. Un reflex d'això el podem observar en la portada que presideix el Monestir de Santa Maria de Ripoll, que fou realitzada segurament a mitjans segle XII. En aquesta, gravades a la pedra, podem veure les tasques més representatives que es desenvolupaven cada mes al llarg de l'any:

A l'octubre, recollir les fulles dels arbres per a farratge i llit dels animals. Treballar la terra amb aixada, càvec, fanga o arada; escampar la llavor i passar el trill per igualar la terra i enterrar la llavor.

Al novembre engreixar els porcs amb aglans i recollir la llenya per a l'hivern.

Al desembre i gener, fer la matança dels porcs i dels xais.

Al febrer, elaborar formatges.

Al març, podar els arbres i cavar les vinyes.

A l'abril, caçar i pescar.

Al maig, recollir els primers fruits.

Al juny, segar l'ordi i la civada amb la falç, deixar els rostolls alts per poder-los barrejar després amb la terra humida.

Al juliol, segar el blat.

A l'agost fer les batudes i adobar les terres.

Al setembre veremar.

El conreu es realitzava al fons de les valls i als replans de les muntanyes,

Representació de juliol. Un pagès carrega garba, ajudat de la seva muller.

esglaonats en feixes. El sòls eren força fèrtils, però petits. El conreu majoritàriament era de secà, i els cereals constituïen la base principal de la seva alimentació: blat, ordi, forment, sègol, civada i mill. També la vinya, forta i aspra, en els sòls solellosos s'estenia pels vessants de les muntanyes. En diferents documents d'aquest període sobre la comarca del Ripollès podem veure-hi moltes referències al conreu de la vinya: el vilar de Vinya *Vinea* a Sant Joan de les Abadesses el 887, a la Vall de Vallfogona el 901 s'esmenta un altre vilar amb el mateix nom, el bisbe Miró de Girona, en morir l'any 984 cedí al Monestir de Ripoll les vinyes d'Armànçies,... Entre aquestes vinyes s'hi posaven altres fruiters com pomers, cirerers i figueres.

A diferència de la majoria de llocs de Catalunya, en els camps de la comarca, segurament no s'emprava el guaret (això era degut a l'alta pluviositat de la zona). L'únic que feien era anar rotant els conreus entre cereals i tal volta

farratges, guixes o veces. A més a més, la fertilitat de la terra millorava adobant-la amb la femta dels animals.

De d'un inici, els canals emprats per a conduir l'aigua dels rius fins als molins foren aprofitats pels pagesos per a poder regar part de les seves terres i així convertir-les en terres de regadiu, òptimes per a productes hortifrutícoles com cols, cebes, ... Un bon exemple d'això el trobem en el canal de la Sèquia Molinar de Santa Maria, construït per l'abat Arnulf, abans de l'any 970. Aquest canal de 4,5 km de longitud condueix les aigües del riu Freser des de Campdevànol fins a les aigües del Ter, a Ripoll.

Ramaderia:

Les espècies més esteses per la comarca ripollesa eren, a l'igual que a la resta de Catalunya l'oví, el porcí, el boví, el cabrum i l'aviram.

El tipus de ramaderia més usual era el de transhumància. Per tant, en les èpoques més càlides de l'any, de juny a setembre, les deveses de les muntanyes ripolleses s'omplien de ramats de tot Catalunya.

Els ramats transhumants estaven formats per ovelles, que s'esquilaven pel maig. La llana, filada i puntejada a la llar o als obradors, servia per a fer vestits de més luxe i qualitat que els de cànem o lli. La llet d'ovella, més greixosa, l'aprofitaven per a fer formatges i mantegues. A més a més, la pell polida i estirada proporcionava el pergami, que era el suport físic de l'època per a l'escriptura. Per això, els monestirs eren dels ovellers més importants de tot Catalunya.

En un document del juliol de l'any 961 (966), Oliba Cabreta, comte de Besalú, donà al Monestir de Sant Joan de Ripoll la vall de Coma de Vaca, on només el monestir podia menar a pasturar el seu bestiar. El mateix comte Oliba, en motiu d'una permuta de muntanyes feta amb el mateix Monestir de Sant Joan, cedeix a aquest, a més de la Coma de Vaca, la vall de la Coma del Freser.

També es concediren aquests privilegis a l'altre monestir de la Vall de Ripoll. El 25 de novembre de 1087, el comte de Cerdanya, Guillem Ramon, donà en alou al Monestir de Santa Maria de Ripoll les 7 Valls de Núria *Annuria* on podien anar a pasturar els seus ramats, amb la condició que els habitants de la batllia de Maçana (barri de Ribes de Fresser) també hi tinguessin dret.

L'abril del 1170, el rei-comte Alfons I el Cast, donà permís al Monestir

de Santes Creus perquè el seu bestiar pasturés a Núria i Coma de Vaca. Per tant, les pastures tenien un pes econòmic molt important, i s'establiren grans competències d'interessos entre monestirs. Aquest mateix monestir aconseguí els mateixos drets del senyor Hug IV de Mataplana per a la pastura en les seves terres, en el terme del castell de Mataplana, l'any 1173.

Així doncs, amb les anades i vingudes d'aquest bestiar per les muntanyes ripolleses, neixia a Catalunya la transhumància ramadera, i amb aquesta una corrua de pastors, filadors,...

Aquesta utilització d'emprius per al pasturatge dels ramats també la trobem documentada en la veïna Vall de Camprodon. Trobem la cessió dels emprius de Setcases (1131) i de Molló (1141), efectuades per Berenguer "el Gran" i el seu fill Berenguer "el Sant" respectivament, a favor del Monestir de Santa Maria de Ripoll, així com la donació d'unes pastures del terme de Vilallonga, feta per Miró, comte de Besalú i bisbe de Girona, a favor del Monestir de Sant Pere de Besalú.

Per a molts dels camperols l'ús de prats i pastures era gravat amb un impost, el pasqüer, que representava una gran font d'ingressos per als senyors.

Durant els segles IX i X, l'animal boví sols es feia servir pel tir de l'arada i només en tenien els grans propietaris.

Amb els cavalls passà una situació semblant, però més accentuada. Aquest animal, fins al segle XI, era d'ús quasi exclusiu del senyor-cavaller. De mica en mica, s'emprà més en tasques relacionades amb el camp.

Pesca:

Des dels inicis dels monestirs, el dret sobre la pesca restava a les seves mans. Un exemple el podem veure en la confirmació papal del 951 al monestir de Ripoll sobre el dret de pesca adquirit des del Ter, a Ribamala, fins a Fogonella, i del Freser, des dels molins de Geminella (La Corba), fins al Ter. Un altre cas el trobem a la Vall de Camprodon, en la butlla papal de Benet VIII de 1017. Aquest confirmà els drets de pesca del monestir de Camprodon sobre les aigües del Ter, desde Setcases fins Calquer, i del Ritort, desde Molló, fins al Ter.

Apicultura

Durant segles, la cria d'abelles generà cera i mel, dos elements imprescindibles. La cera constituïa un element fonamental per a la il·luminació, juntament amb les teies. Per altra banda, la mel era un aliment bàsic (no es coneixia el sucre). Per la candelera, els pagesos tinents apicultors pagaven un impost especial amb cera a l'església i/o al senyor.

Bosc:

Durant els segles IX i X, la majoria dels boscos eren accessibles a tots els pagesos, però a partir del segle XI s'anaren privatitzant. Un exemple d'això el trobem en els boscos del terme de Sant Quirze de Besora que, a partir del segle XI, esdevingueren progressivament una àrea privada en mans del senyor. A partir d'aquells moments només va ser possible la seva explotació amb un permís explícit.

El bosc proporcionava llenya per a la combustió i peces de caça com perdius, conills,.... Finalment, el bosc també nodria d'aglans l'elevat nombre de porcs que es criaven.

Indústria:

Durant els segles IX i X, els molins que aprofitaven la força de les aigües dels rius i rieres pertanyien indistintament a senyors o pagesos. A mesura que ens endinsem en el segle XI, el nombre de molins augmentà i tots ells passaren a ser propietat dels senyors, laics o eclesiàtics.

Hem trobat una referència d'un particular que vengué a l'abadessa Emma de Sant Joan dos molins situats al Ritort (Vall de Camprodon) a un preu de 10 sous. Aquests molins tenien un cap-reg i un ric instrumental, en part de ferro.

L'any 966, un altre particular vengué un molí per 4 sous. Aquest tenia el seu cap-reg, la casa del moliner, un veguer de fruiters i el seu cobert.

Les fargues i molins monopolitzats pels senyors a partir del segle XI es van multiplicar per totes les valls. Així trobem que el 1123 l'abat Berenguer de Sant Joan de les Abadesses va instituir els censos que cada molí havia de satisfer al monestir, ja que els pagesos acostumaven a defraudar el tribut. El 1176, aquest monestir en va fer construir dos de nous: el de Bernat de Pons de Sgúries i el de

Bernat Cadell.

Alfons el Cast, en el seu testament (1196-1198), donà al senyor de Ribes tots els molins de Ribes excepte el de Ventolà, que restà en mans del Monestir de Ripoll.

A partir del segle XI, l'augment del bestiar oví i el conreu de lli i cànem van propiciar el floriment de la indústria tèxtil. Aquestes indústries se situaven a prop de les xarxes fluvials per a aprofitar la seva força hidràulica. Amb aquestes, van aparèixer les indústries dedicades a la fabricació de draps, essent les viles de Ripoll i Sant Joan de les Abadesses uns dels centres més representatius de Catalunya en aquestes indústries.

En el segle XII, Ripoll comptava amb l'existència de 22 fargues, la producció de les quals es centrava en la fabricació d'armes blanques, eines per a l'agricultura i forjats. A més a més, comptava amb 10 molins fariners, i drapers i torcedors.

Comerç:

La celebració del mercat setmanal a la vila de Ripoll apareix esmentat ja en segle IX, tot just "repoblada" la vall i consagrat el monestir. Aquest representava una font d'ingressos important tant per al comte i/o rei que el concedia, com per al senyor de la vila, en aquest cas l'abat del monestir de Ripoll. Podem veure com posteriorment, l'any 938, el rei Lluís d'Ultramar concedí al monestir de Santa Maria de Ripoll la tercera part del teloneu i les justícies del mercat de Ripoll.

Durant el segle XI, començaren a donar-se diferents factors que varen propiciar l'augment dels comerciants i artesans a redós de les viles. Aquests factors foren principalment: l'expansió de l'agricultura i de la ramaderia, i la marxa dels fadristerens de les cases de pagès.

Tot això provocà el naixement de noves fires i mercats. Aquest és el cas del mercat setmanal de Camprodon, concedit pel comte Ramon Berenguer III "el Gran" el 8 de desembre de 1118. Amb aquesta concessió, prohibia que se celebrés cap altre mercat des de Coll d'Ares fins al Coll de Pòrtoles, i des de Coll Pendís *Pendedici* fins al Pla de Camp Magre (Calm Agre?). Al cap de pocs anys, el 1128, el mateix monarca va redefinir l'abast mercadal permetent a Sant Pau de

Segúries, tant sols a 6 Km de Camprodon, fer mercat el dia que millor li plagués.

Quan començà aquest augment del comerç, entre 1023-1027, els mercaders, els comerciants, i les vies públiques en diades de mercat foren protegides pels senyors i abats amb la "Pau i Treva de Déu" (uns dies de pau a la setmana i també per festes sagrades). Aquesta mesura fou incorporada en la normativa dels "Usatges" emesos per la cort barcelonina a finals del segle XI. Per exemple, l'abat Oliba, el 1033, va signar un decret pel qual excomulgava qui falsifiqués o retallés la seva moneda i els qui inquietessin els negociants que anaven al mercat dins el terme del cenobi de Ripoll.

Sanitat:

Les institucions "hospitalàries" apareixien sempre en els monestirs benedictins. Segurament que a més de refugi dels passavolants, servien de lloc d'assistència d'algun malat, sense que això significués un ús exclusivament sanitari. Un exemple d'això el tenim en l'hospital de Camprodon, obert des de mitjan segle X, és a dir, tot just fundat el monestir.

Durant l'últim terç del segle XII, es fa menció d'un hospital de pelegrins a Camprodon en un decret d'Alfons I de Catalunya-Aragó, que posava remei als abusos i exigències dels transeünts que s'acollien a la casa refugi. Aquests demanaven excessiva minestra per a ells i massa establada per als cavalls i matxos. Això es solucionà establint-hi una ració per persona.

Aquí podem veure com els monestirs donaven un servei als viatgers i als malalts de la zona. Aquest, però, sembla que quedà desbordat, bé per la falta de menjar bé perquè hi havia moltes persones que havien de fer ús d'aquest servei d'almoïna. És molt probable que molts d'aquests viatgers fossin fradisterns allunyats del seu lloc d'origen.

Aspecte militar:

En el segle IX-X els pagesos tenien armes i feien de guerrers, però a partir del segle XI, l'exèrcit es començà a professionalitzar. A partir d'aquest moment, els senyors comencen a demanar censos per a mantenir l'exèrcit o serveis personals per a refer muralles,...

Apareixen personatges dedicats exclusivament a les guerres, envoltant

els senyors dels castells. Així, cada noble o senyor posseïa un exèrcit propi i, per tant, tenia un gran poder de persuasió envers els seus veïns.

Sembla ser que Ripoll fou un dels bressols d'aquests guerrers, degut a la gran producció d'armes blanques. Un factor que reforça aquest fet és que el cognom Ripoll es troba amb molta freqüència en les terres conquerides per Jaume I durant el segle XIII, fet que denota la participació d'aquests personatges afincats a la vila de Ripoll o, simplement de camperols que s'hi desplaçaven a la cerca de noves terres.

També hi havia grups de guerrers que es llogaven al millor postor. Aquests, quan ningú no els llogava, es dedicaven a robar i saquejar els pagesos per a poder sobreviure.

Reorganització del Territori i de la Societat:

Donada la inseguretats que causaven aquestes tropes i la persistència dels senyors en voler incrementar el seu patrimoni, els bisbes de principis del segle XI, i en concret l'abat Oliba, varen establir les sagreres. Aquestes eren les terres que envoltaven tota l'església en un radi de 30 passes. Aquesta porció de terra estava protegida per l'església sota pena d'excomunió.

Això motivà que es construïssin graners, sitges i cases tocant a l'església, moltes vegades on anteriorment hi havia hagut el cementiri. Per tant, amb aquesta mesura, s'aconseguí una protecció per a les collites i per al propi poble. Aquesta també fou una de les causes de la concentració dels hàbitats. Així, a partir d'aquest moment coexistiren, d'igual per igual, les viles urbanes i els masos dispersos. Aquest és el cas de la formació dels pobles de Llanars, Vilallonga hi Sant Quirze de Besora, entre altres, nascuts al segle XI. Tots ells foren contruïts a redós de l'església parroquial, dintre el circuit tingut com a sagrat i, més tard, al llarg dels camins missers.

L'existència de sagreres a Ripoll es pot deduir de la constància que es té de les diferents capelles que es trobaven a redós de la vila medieval. Aquestes van ser l'origen dels ravals fora la muralla, com és el cas de Sant Miquel, al Raval de Barcelona, la Mare de Déu de Gràcia, al Raval de l'Hospital, la capella "Oratori del Coch", al Raval de Sant Pere i la capella de Sant Oliba (més tard església de Sant Eudald), que a l'igual de l'església de Sant Pere va ser integrada al nucli

urbà en el moment de la construcció de la muralla.

Part posterior de l'Església de Sant Pere de Ripoll. La paret d'aquesta formava part de la muralla de Ripoll.

Foto Jordi Colomer (1999).

Molts altres pobles nasqueren a redós dels castells o cases fortes, en busca de protecció militar. Cal tenir en compte que el rei Alfons II d'Aragó i Catalunya, en entrar en possessió del Rosselló (1172), emprengué la fortificació del nord de Catalunya. Això va fer que es construïssin nous castells, com el de Camprodon, i es desplaçés la població cap a aquests llocs més segurs. Això cal lligar-ho amb unes èpoques d'inseguretats, deguda a les lluites entre senyors i grans nobles.

Dins del clos emmurallat de molts d'aquests pobles com Ripoll, Sant Joan,... els carrers i carrerons s'alternaven amb cases voltades de terreny dedicat a l'agricultura o a instal·lacions de caire agrari. Els habitants d'aquestes viles es

sustentaven gràcies a una combinació entre l'agricultura de subsistència (petits horts i camps) i l'activitat manufacturada basada en el treball del ferro, tèxtil, artesania i d'altres relacionats amb el comerç.

Altres pobles més petits i rurals tenien una estructuració diferent, com és el cas de Puigbò (municipi de Gombren). Aquest estava construït a redós d'una casa forta, i a part d'un petit hortet o bestiar prop de la casa dins el clos emmurallat, devien subsistir gràcies al conreu de camps que tenien fora del clos.

L'estructura familiar dels segles IX i X va fer que els alous reduïts es fraccionessin encara més, degut a les divisions d'herències. En aquest moment, el clergat i la noblesa varen començar a adquirir aquests alous als petits pagesos. Aquest fet potencià un procés de concentració del sòl en profit dels potents. Per tant, el pas d'alous en apriusió a alous tinents ja s'inicià ben aviat.

També era freqüent que per motius religiosos, testaments, pressions morals o d'altra mena, petites famílies pageses fessin donacions d'una part del seu patrimoni (terres) a l'església, per a la redempció dels pecats i la salvació eterna. També apareixen donacions en vida o usdefruit de petites donacions formades per diners, terres, aliments,...

Si repasséssim les deixes que es produïren als monestirs ripollesos al llarg dels segles IX-XII, podríem pensar en la hipòtesi que els petits pagesos, encara aloers en apriusió, fessin donació de les seves terres als monestirs per evitar caure en mans dels nobles (d'aquesta manera no haurien de fer servei d'host, ... i més tard hagueren de satisfer menys censos i exaccions). Aquí tornem a fer referència al famós judici de Sant Joan del 913.

Hem de tenir present que els monestirs intentaven comprar i aconseguir el major nombre de terres possible. Això els reportava rendes i molt poder. Per tant, al llarg dels anys, els pagesos aloers anaven perdent les seves terres. Un exemple el tenim en la compra que realitzà l'abadessa Emma el 21 de febrer del 930 a Fruïo i el seu fill d'un alou que fou del seu marit Arsenari, a la vila Fogonella (*Fecundella*). Moltes d'aquestes compres s'efectuaren aprofitant que els aloers estaven necessitats i desesperats.

Una altra causa de la formació de macropropietats, sobretot en els monestirs, foren els llegats que feren les monges i clergues quan entraven a formar part de la comunitat. La majoria d'ells pertanyien a famílies nobles amb moltes propietats. Un exemple el trobem en la monja Ausezza, que el 938, quan

entrà al cenobi, donà l'alou de Planoles (*Planezolas*) al Monestir de Sant Joan de les Abadesses. O de Riquilda, que l'any 900 donà uns importants latifundis (per tant no tot eren petits alous durant el segle IX-X) al Monestir de Sant Joan, a causa del seu ingrés.

Establiment formal de la Feudalització:

A partir del 1050 podem veure la privatització-autogovern dels feus privats dels senyors laics i eclesiàstics, i la pèrdua del caràcter de bé públic (titularitat comtal o reial). Els nobles imposen la seva successió com a veguers. S'amplia el domini senyorial de nobles i abats sobre la pagesia. A partir d'aquest moment ells eren la màxima autoritat administrativa, civil, criminal, fiscal,... dels pagesos que tenien sota la seva senyoria.

S'incrementen també les confiscacions per béns no pagats, segurament moltes d'elles motivades perquè els senyors tenien el poder judicial al seu favor. Els grans propietaris també compren terres als pagesos empenyorats.

Per tant, la micropropietat va desaparèixer i les terres es concentren en mans d'uns pocs nobles i abats.

Durant el segle XI-XII, en l'inici del règim feudal, els senyors i abats no afeixugaven els pagesos amb exaccions arbitràries i mals usos. Però, de mica en mica, els senyors s'anaren atribuint més drets, sobretot en els casaments, les herències i les vendes dels seus pagesos (servitud personal).

Els pagesos sotmesos a senyoria laica normalment estaven obligats a satisfer exaccions més arbitràries (toltes, quèsties, forces,...), censos de terra, taxes judicials, serveis militars, mals usos, drets d'entrada. En canvi, com hem dit abans, els homes sota la protecció de l'església, sembla que tenien una pressió fiscal inferior, havent de pagar un dret d'entrada i un cens simbòlic o una part de la collita (tasca, quart,...).

Podem veure en un document d'abril de 1183, a Arnau Descatllar senyor del castell del Catllar de Vilallonga de Ter, conjuntament amb els seus germans, evacuant a favor de l'església i bisbe de Girona, la vicaria, els serveis i exaccions a prestar de la parròquia de Vilallonga. Això ens confirma que els habitants sota el domini d'aquest senyor castellar, i en concret els de la parròquia de Vilallonga, havien de satisfer els serveis i exaccions pertinents.

Segons J.M. Salrach, entre 1150-1200 els pagesos de la Vall de Ribes i Queralbs, entre altres, foren sotmesos a taxes arbitràries (toltes, forces, quèsties), albergs abusius, mals usos (intestia, àrsia, eixorquia, cugucia) i remença, en profit del veguers castelans. Tot i així, si anem analitzant els pagaments i exaccions que havia de satisfer la població, sembla que no foren tan arbitràries i que no presentaven enviliments personals fins anys més tard.

Hem trobat un recull de tipus d'impostos que havien de satisfer els tinentes de Sant Quirze de Besora, Santa Maria de Besora i Montesquiú durant el segle XII. Aquests podien ser de tres tipus:

- Relacionats amb les collites: tasca (onzena part de la collita), el delme (una desena part), el braçatge (semblant al delme), el quart, el quint,...
- Aquests, de mica en mica, s'anaren incrementant, passant de ser simbòlics a ser considerables.
- Fixes: civades (quantitat fixa de cereals), fogaces (nombre concret de pans), pernes (pernils).
- Prestacions personals: les joves (llaurar), les segades (col·laborar en la sega), fer obres al castell, col·laborar en les tasques de reparacions dels molins, obligació de moldre el blat en els molins propietat dels Besora,...

A més d'aquests impostos, per a tinença d'un alou propietat del senyor de Besora, tots els habitants del seu senyoriu havien de pagar altres impostos en virtut del senyoriu jurisdiccional.

La diferència entre el concepte d'impost per tinença i el jurisdiccional s'anà desdibuixant a partir de finals del segle XII.

Un dels casos més representatius d'usurpació de poder i ús de força es dugué a terme a la Vall de Ribes, el 1198, per part de Ramon de Ribes (senyor del castell de Ribes) i el seu tutelat Hug de Nevà (petit propietari de Nevà a la Vall de Toses). Aquests usurparen les prestacions dels clergues de les esglésies de Ribes, Fustanyà, Queralbs i Pardines entre altres, i ningú no gosà recriminar-los-ho. Aquests senyors no només seguiren al poder dels seus senyorius sense que ni comtes ni bisbes hi fessin res, sinó que el 1200 Pere I signà un document (pariatge) pel qual Ramon de Ribes i els seus descendents esdevenien cosenyors de la Vall de Ribes (analogies amb el Principat d'Andorra).

BIBLIOGRAFIA PRINCIPAL

- AA.VV. *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*.
- AA.VV. *Catalunya romànica. El Ripollès*.
- Centre Excursionista de Catalunya. *Queralbs*. Ed. Montblanc-Martín. Barcelona, 1985.
- COSTA i PRIVAT, Perfecte, i SANTANACH i LLAGOSTERA, M. Dolors. *La pagesia a Sant Joan de les Abadesses. Desde la repoblació de la vall fins els nostres dies*. Palahí Arts Gràfiques, 1996.
- DE BOLÓS, Jordi. *El Poble abandonat de Puigbò (Mun. Gombren, Ripollès)*.
- FREEDMAN, Paul. H. *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya medieval*. EUMO Editorial. Vic, 1993.
- LLEVADOT i VILÀ, Montserrat. *Notes sobre els orígens de l'assentament urbà de la vila de Ripoll*. Ed. Societat Catalana de Geografia. Ist. d'Estudis Catalans N°35, Vol, VIII, Barcelona. 1993.
- MONÉS, Jordi i PUJOL-BUSQUETS. *Els masos de Sant Joan de les Abadesses*. Ed. per Canelles Editors. Sant Joan de les Abadesses, 1985.
- MORER, Josep i GALÍ, Francesc D'A. *Historia de Camprodon*. Facsímil del 1879. Impremta Anglada. Camprodon, 1982.
- PASCUAL, Julià. *Camprodon*. Ed. Alzamora. Olot, 1993.
- PELLICER i PAGÈS, Josep M^a. *Santa Maria de Ripoll*. Mataró, 1888.
- SALRACH, Josep M. *Història de Catalunya, volum II El Procés de feudalització (segles III-XII)*. Edicions 62. Barcelona, 1987.
- SERRALLONGA, Joan, ESPADALER, Ramon i VILARDELL, Lluís. *Sant Quirze de Besora: Imatges per a una història*. Impremta Planàs. Sant Hipòlit de Voltregà, 1990.
- SITJAR i SERRA, Miquel. *Ribes de Freser*. Quaderns de la Revista de Girona. Ed. Alzamora Artgràfica, S.A. Olot, 1994.